



Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi

Journal of Academic Language and Literature

[Cilt/Volume: 7, Sayı/Issue: 3, Aralık/December 2023]

Selim GÖK

<https://orcid.org/0000-0002-1631-3402>

Dr. Öğr. Üyesi

selingok@karabuk.edu.tr

Karabük Üniversitesi

<https://ror.org/04wy7gp54>

Edebiyat Fakültesi

Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

Klasik Türk Şiirinde Bir Benzetme Unsuru Olarak “Beşik” ve “Beşik Çocuğu” Kavramları

“Cradle” as a Simile Element in Classical Turkish Poetry and Concepts of “Cradle Child”

Araştırma Makalesi | *Research Article*

Geliş Tarihi | *Date Received*: 15.11.2023

Kabul Tarihi | *Date Accepted*: 25.12.2023

Yayın Tarihi | *Date Published*: 30.12.2023

Atıf | *Citation*

Gök, S. (2023). Klasik Türk Şiirinde Bir Benzetme Unsuru Olarak “Beşik” ve “Beşik Çocuğu” Kavramları. *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi*, 7(3), 2633-2657. <https://doi.org/10.34083/akaded.1391526>

Gök, S. (2023). “Cradle” as a Simile Element in Classical Turkish Poetry and Concepts of “Cradle Child”. *Journal of Academic Language and Literature*, 7(3), 2633-2657. <https://doi.org/10.34083/akaded.1391526>

Makale Bilgisi | *Article Information*

Değerlendirme <i>Review Reports</i>	Çift Taraflı Kör Hakemlik (İki Dış Hakem) <i>Double-blind. (Two External Referees)</i>
Etik Beyan <i>Ethics Statement</i>	Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde etik ilkelere uyulmuştur <i>Ethical principles were followed during the preparation of this study</i>
Etik Kurul Belgesi <i>Ethics Committee Approval</i>	Makale, Etik Kurul Belgesi gerektirmemektedir <i>Article does not require an Ethics Committee Approval.</i>
Etik Bildirim <i>Complaints</i>	adeddergi@gmail.com
Çıkar Çatışması <i>Conflicts of Interest</i>	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir <i>The Author(s) declare(s) that there is no conflict of interest</i>
Benzerlik Taraması <i>Similarity Checks</i>	Yapıldı <i>Yes - iThenticate</i>
Telif Hakkı ve Lisans <i>Copyright&License</i>	Yazarlar, dergide yayımlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler. Bu çalışma Atf-GayriTicari 4.0 Uluslararası lisansı altında yayımlanır <i>Authors publishing with the journal retain the copyright. This work is licensed under Attribution-NonCommercial 4.0 International</i>

© Selim GÖK | Creative Commons [Attribution-NonCommercial 4.0 International](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/)



Öz

“Beşik” kadim zamanlardan beri doğum sonrasında bebeklerin uyutulmasında kullanılan, sözlü ve yazılı edebiyata konu edilmiş bir eşyadır. “Beşik çocuğu” ise beşikte yatan, can taşıyan, anne sütü emen, akli melekesi olmadığından saflığı, masumiyeti ve aciziyetiyle meşhur bebek yahut küçük çocuktur. Kutsi kitaplar ve halk söylencelerinde de sıklıkla yer bulan bu iki kavramın, klasik şiirde soyut ve somut pek çok kullanımı vardır. Zira beşiğin; amacı, kendine has şekli, sallanması, imalindeki malzeme çeşitliliği ve doğumla ilgili bir eşya olması gibi özellikleri bu anlam çeşitliliğini desteklemektedir. Beşik ve beşik çocuğu kavramlarından ayet ve dinî kıssalarda da bahsedilmesi, bunların toplumun inanç ve yaşantısının merkezinde olan iki kavram olduğunu göstermektedir. Bu dikkatle klasik edebiyatın divan ve mesnevilerinde (15 ila 19. yy.) beşik ve beşik çocuğu tasvirlerinin her ikisini de içeren şiir örnekleri tespit edilerek beşiğin şekli, görevi, hareket özellikleri, çocuk-beşik ilişkisi yönünden değerlendirilmiştir. Şiir örnekleri “mucize”, “insan”, “âşık”, sevgili”, “gönül”, “can/ruh”, “evren”, “dünya”, “gökyüzü” “tabiat”, “şair/şiiriyet” kavramları bağlamında tenkit edilmiştir. Nihai olarak bu çalışma, klasik Türk şiirinde beşik ve beşik çocuğu kavramlarının somut ve soyut şekillerde bir benzetme unsuru olarak kullanılmasını inceleyen tahlil ve mukayeseye dayalı bir değerlendirmeden müteşekkildir.

Anahtar kelimeler: Klasik şiir, beşik, beşik çocuğu, mehd, gehvâre.

Abstract

"Cradle" is an object that has been used to put babies to sleep after birth since ancient times and has been the subject of oral and written literature. A "cradle child" is a baby or small child who lies in a cradle, is a living being, is breastfed, and is known for his purity, innocence, and inability because he has no mental abilities. These two concepts, which are frequently found in sacred books and folktales, have abstract and concrete uses in classical poetry. Because the cradle's purpose, its unique shape, its swings, the variety of materials in its construction, and the fact that it is an item related to birth support this metaphorical expression. The fact that the concepts of cradle and cradle child are mentioned in verses and religious stories shows that these are two concepts that are at the center of the belief and life of the society. To this end, poetry examples containing both cradle and cradle child depictions in Ottoman poetry and masnavis of classical literature (15th to 19th centuries) were identified and evaluated in terms of the shape of the cradle, its function, motion characteristics, and the relationship between the child and the cradle. Poem samples "miracle", "human", "lover", "beloved", "heart", "soul/spirit", "universe", "world", "sky", "nature", "poet/poetry" modules were criticized. Ultimately, this study consists of an evaluation based on examination and comparison, examining the use of the concepts of cradle and cradle child as an element of simile in concrete and abstract ways in classical Turkish poetry.

Keywords: Ottoman poetry, cradle, cradle child, mehd, gehvare.

Giriş¹

Edebiyat, toplumun yaşantısından beslenir. Ait olduğu toplumun zihniyetinden ilhamla ortaya çıkan kalem mahsullerinin anlaşılması da bu ürünlerin ortaya çıktığı tarihî, dinî, kültürel ve sosyolojik zeminin çözülmesiyle mümkündür. Çünkü “her edebiyat kendi devrinin hususiyetlerini, zevklerini, sanat telakkilerini, hurafelerini, itikatlarını, hakiki ve batıl bütün bilgilerini taşır” (Levend, 1984: s. 7). Bu yönüyle toplumun gündelik hayatta kullandığı eşyalar, somut gerçekliği dışında edebî metinlerde bir sanat unsuru olma özelliği kazanmaktadır. Taşıdığı kadim kültür mirasıyla klasik Türk şiirinde de gündelik hayatla sanat içeriği arasındaki bu geçişkenliğin örneklerine rastlanmaktadır. Orta Asya’da kullanılan pek çok eşyanın Anadolu’daki varlığının kısmi değişikliklerle korunması veyahut farklı formlara evrilerek ilk hâline dair nitelikler taşıması ise bu çerçevede kültürün nesilleri bağlayıcı özelliğini yansıtmaktadır. Kültürün güncel argümanları da bu aktarım silsilesinin yaşayan birer tanığıdır.

Bu çalışmada kültür, tarih ve edebiyatımız için önemli bir eşya olan “beşik” ile beşiğin sakini olan “beşik çocuğu”nun bir benzetme unsuru olarak klasik Türk şiirindeki kullanımları üzerine bir değerlendirme yapılmıştır. Dinî, tarihî ve edebî metinlerin tanıklığıyla klasik edebiyatın manzum eserlerinde (15-19. yy.) beşiğin izi sürülmüş; bu kullanımlardan ortaya çıkan somut/soyut bağlamlara ilişkin hususiyetler üzerinde durulmuştur. Bu iki kavramın tanım ve niteliklerinden başlayarak “mucize”, “insan”, “âşık”, sevgili”, “gönül”, “can/ruh”, “evren”, “dünya”, “gökyüzü” “tabiat”, “şair/şiiriyet” konuları bağlamındaki kullanımlarına dair eleştiri ve tespitler yapılmıştır. Elde edilen veriler neticesinde yüzyıl ve şairlere göre tespit edilen çıktıkların niteliği değerlendirilmiştir. Nitekim “beşik” ve “beşik çocuğu” kavramlarının klasik şiirdeki estetik, mecaz, mana ve lafız hususiyetlerinin tespitinde kullanılacak özgün hüviyete sahip birer benzetme unsuru oldukları düşünülmektedir.

1. “Beşik” ve “Beşik Çocuğu” Kavramlarının Tavsifi

“Bebekleri yatırmaya ve sallayarak uyutmaya yarayan, tahta veya demirden yapılmış sallanır bir tür küçük karyola” (Güncel Türkçe Sözlük, e. t.: 20.10.2023) manasına gelen **beşik**, Türk tarihinde Orta Asya’dan günümüze aile kurumuyla bütünleşmiş, neslin devamını simgeleyen ve bu yönüyle toplumun hemen her kesiminin güncel hafızasında yer edinmiş bir eşyadır. Türk kültür ve medeniyeti için önemli bir simge olan beşiğe eski çağlara ait buluntularda da rastlanmaktadır. Orta Asya’da M.Ö. I. yüzyıla ait Hun

¹ Şiir örnekleri Kültür ve Turizm Bakanlığı e-kitap’ta (<https://ekitap.ktb.gov.tr/>) bulunan 140 civarı divan ve mesneviye ilave edilen kaynaklarla birlikte 270’i aşkın klasik edebiyat eserinin taranması sonucu elde edilmiştir. 15 ila 19. yüzyıllar arasındaki divan ve mesnevilerde geçen “beşik” ve “beşik çocuğu” kavramlarının müşterek kullanıldığı şiirler çalışmada işlenmek üzere seçilmiştir. Çalışmada istifa edilen şiir örneklerinde eser adı verilerek kaynak gösterilmiş, diğer metin içi alıntılarda soyisim, yıl ve sayfa numarası şeklinde alıntılama yöntemine başvurulmuştur. Şair ve dönem kıyası yapmak gayesiyle her şairin yanına yüzyılı yazılmıştır. Çalışmada kullanılan **kısaltmalar** şöyledir: bakınız: bkz., gazel: g., kaside: k., cilt: C., sayı: S., sayfa: s., hazırlayan: Haz., Çeviri: Çev., KKM: Kur’an-ı Kerim Meali kısaltmaları kullanılmıştır.

mezarında bulunan ahşap beşik, bu hususta önemli bir göstergedir (Koshenova, 2014: s. 155). Türk tarihiyle yaşıt sayılabilecek bu eşya, Türk coğrafyasının doğumla ilgili sembollerinde sıklıkla kullanılmış, çeşitli beşik formları imal edilerek beşiğe farklı adlar verilmiştir. Türkiye, Azerbaycan, Kırgız ve Özbek Türkçesinde *beşik*; Başkurt Türkçesinde *sāngildāk* ve *bişik*, Kazak Türkçesinde *besik*, Tatar Türkçesinde *bişik* ve *bällü*; Türkmen Türkçesinde *sallançak*; Uygur Türkçesinde *böşik* (*Türk Lehçeleri Sözlüğü*, e. t.: 20.10.2023) bu adlardan bazılarıdır. *Divanü Lügati't-Türk*'te adı geçen *béşik* de büyük oranda günümüzdeki beşik formuyla örtüşmektedir (bkz. Atalay, 1985, C. I: s. 236, 248, 261, 275, 408; C. III: s. 58, 78, 185). *Dede Korkut Kitabı*'nda ise *bişik*,

“...On ay diyende dünyaya getürdügüm ogul

Tolması altun bişikde beledügüm ogul” (Ergin, 2008: C. I, s. 106)

şeklinde *bebek belemek* (kundaklamak) ifadesiyle geçer. *Béşik*, *beşşik*, *bişik*, *béşşik*, *beşuk*, *bişik* (*Derleme Sözlüğü*, 2009: C. I, s. 643, 645, 708) adları da beşiğin Anadolu coğrafyasında benzer söyleyişlerle kullanıldığını doğrulamaktadır. *Mehd* ve *gehvâre* ise klasik Türk şiirinde sıklıkla tercih edilen beşik adlarıdır (Devellioğlu, 2016: s. 697). *Tuhfe-i Se-zebân*'da *kımât* (çocuğun sarıldığı kundak)“la birlikte bu iki addan şöyle bahsedilmektedir:

“Mehd ü gehvâre beşik ma' nâsına

Çocuğu sardıkları kundak kımât” (*Tuhfe-i Se-zebân*, kt. 35)

Bu tanımların yanı sıra kişileştirilerek görevinden bahsedilen beşik, “*nazik bir çocuğu gördüğü zaman onu canı gibi sevip bağrına basmak isteyen şefkatli bir kucak*” olarak tarif edilmektedir:

“Gördüğü gibi o nâzük püseri gehvâre

Sevüben cânı gibi şevk ile bağrına çeker” (*Revânî Divanı*, k. 6/4)

Beşiğin “bebek, beşik çocuğu” anlamlarının yanında “bir araya gelmiş ot ve ekin demetlerinin meydana getirdiği büyük yığın”; “kağnıya fazla yük yüklemek için okları arasına konulan çatallı ağaçlar” (Gülensoy, 2007: s. 135) anlamları vardır. *Mejik* ve *pejik* olarak bilinen adlarıyla “tabut” ve “mezar” manasına da gelmektedir (Eren, 1999: s. 48) Ayrıca “ata yurdu”, “soy”, “akraba” ve “ocak” manasında kullanılan *beşik*, Anadolu'da yerleşim yerlerine verilen bir addır (Clouston, 1972: s. 38; Eyüboğlu, 1995: s. 86).

Beşik çocuğu ise bebeklik dönemini yaşayan ve “süt çocuğu” olarak bilinen bebeği tanımlarken kullanılan bir tabirdir. Hatta *Divanü Lügati't-Türk*'te “emzikli kadın”a *béşikliğ uragut* denilmektedir (bkz. Atalay, 1985: C. I, s. 509). Türk ataları da “*Beşik çocuğu beş (kez) tüy döker.*” sözüyle çocuğun gelişiminde beş yaşına kadar olan dönemin önemine vurgu yaparlar. Zira beş yaş, çocuğun yoğun gelişim ve değişim yaşadığı süreci ifade eder (Hamşioğlu, 2020: s. 31). Bu çerçevede *Divanü Lügati't-Türk*'te geçen *béşikliğ uragut* adlandırmasının “süt emziren kadın”ı kastediyor olması; bu tabirin “süt çocuğu” kavramıyla bütünleştiğini göstermektedir. Çünkü bebekler, ilk bebeklikten başlayarak akıl

ve bedenleri gelişene kadar süt emmek isterler. Bu, bebek için fiziki ve ruhi bir ihtiyaçtır.² Kadı Burhaneddin (15. yy.), bahsi edilen konuyu beşik çocuğu ve bebeğin süt emme isteğı bağlamında şöyle işler:

“Aklum ki pîr idi uş tıflı oldu la'lün ile

Elbette emmeg isder her tıfl-ı gahvâre” (Kadı Burhaneddin Divanı, g. 706/5)

Şair, “Yaşlı/olgun olan aklım senin la'l dudağınla çocuk oldu. Elbette her beşik çocuğu emmeyi ister.” diyerek aklın olgunluk seviyesini pîr ve tıfl-ı gehvâre tabirleriyle kıyaslamaktadır. Beyte göre beşik çocuğunun çağı, onun idrak seviyesinin gelişmediğı zaman dilimine, pîrlik ise yaşça daha büyük olunan olgunluk dönemine işaret etmektedir. Nitekim bebeğin hem fiziken hem de ruhen gelişiminin had safhada olduğı bu beşik çocukluğu döneminin en yakın tanığı olması beşığı, önem atfedilen ve bu çağla bütünleşen bir eşya hâline getirmiştir.

2. Mucize ve Mucizevilik Bağlamında “Beşik” ve “Beşik Çocuğu”

Mucizenin sözlük anlamı “dini teyit maksadıyla ve Allah’ın emriyle peygamberler tarafından yapılan ve halkı hayrette bırakan harikulade işler, hareketler, hâller”dir (Devellioğlu, 2016: s. 770). Peygamberler de bu doğüstü yetenek yahut güçleri kavimlerine Allah’ın elçisi olduklarını kanıtlamak için göstermiştir. Hissî, haberî ve akli mucizeler olarak üç grupta değerlendirilen bu mucizeler peygamberlerin farklı zamanlarda yaşadıkları harikuladeliklerle ilgilidir. Fakat mucizelerin ilahî bir fiille ve genellikle peygamberlik iddiasının ardından gerçekleştiğı görülmektedir (Bulut, 2020: s. 348, 349). Bazı mucizelerse Allah tarafından peygamberler daha bebekken ortaya çıkmaya başlamıştır (bkz. And, 2020: s. 122-128). Peygamberlerin yaşadıkları bu mucizelerde doğumla birlikte bebelere eşlik eden beşiğe de sıklıkla yer verilmektedir.

Kur’an-ı Kerim’de beşik kelimesinin doğrudan kullanıldığı 5 ayet bulunmaktadır. (bkz.: KKM: Âl-i İmran/46, Maide/110, Meryem/29, Tâhâ/53, Zuhruf/10). Bu ayetler iki grupta incelendiğinde ilki Hz. İsa ve mucizelerinden bahseder; ikinci grup ise beşığın yeryüzüne benzetilen bir unsur oluşuyla ilgilidir. Âl-i İmran/46 ve Tâhâ/53’te Hz. İsa’nın beşikteyken konuşma mucizesi, Maide 1/10’da ise Yaratıcı’nın üstün rahmetiyle Hz. İsa’ya mucizeler bahşetmesine ilişkin bir tafsilat vardır. Beşik adının doğrudan geçtiğı bu ayetlerde beşik çocuğunun beden ve zihnen olgunluğa erişmemiş oluşuyla tek başına karar verebilme, kendini koruyabilme, ihtiyacını görebilme yetisinin olmayışından bahsedilmektedir. Bu bahiste Hz. Meryem’in diyaloglarının geçtiğı bölümler de dikkat çekmektedir:

“O, beşikte de yetişkin çağında da insanlarla konuşacak, salihlerden olacaktır”
(KKM: Âl-i İmrân/46).

² Bu konudaki tafsilat için bkz.: Kalaycıoğulları, S. (2016). Roma yazınında emzirme: anne sütünün bebeğin bedensel ve zihinsel gelişimine etkisi, *DTCF Dergisi* 56.2, s. 319-331; Samur, G. (2008). *Anne sütü*, Sağlık Bakanlığı Yay., Ankara, s. 7.

"(Meryem), "Ey Rabbim! Bana bir beşer dokunmamışken benim nasıl çocuğum olur?" dedi. Allah, "Öyle ama, Allah dilediğini yaratır. O, bir şeyin olmasını dilediğinde ona sadece "ol" der, o da hemen olur" dedi" (KKM: Âl-i İmrân/47).

Hz. İsa'nın konuşmasına tanık olanların duyduğu hayret ise şöyledir:

"Bunun üzerine (Meryem, çocukla konuşun diye) ona işaret etti. 'Beşikteki bir bebekle nasıl konuşuruz?' dediler." (KKM: Meryem/29).

Maide/110'da da Hz. İsa mucizelerinde beşik çocuğu nezdinde Yüce iradenin ona bahsettiği mucizevi özellikler vurgulanmaktadır:

"Beşikte iken de yetişkin iken de insanlara konuşuyordun. Hani, sana kitabı, hikmeti, Tevrat'ı, İncil'i de öğretmişim" (KKM: Maide/110).

İlgili ayette geçen Hz. İsa'nın beşik çocuğu iken konuşması mucizesinin *Çâkerî Divanı* ve *Kitâb-ı Bostân-ı Nasâiyih*'te yer bulduğu görülmektedir:

"Mehdde dil dırâz ider süsen

Ya'nî 'İsâ gibi kıla güftâr" (Çakerî Divanı, k. 2/3)

"Oldur atasuz ogul peydâ iden

Mehd içinde tıflı hoş-gûyâ iden" (Za'îfi-Kitâb-ı Bostân-ı Nasâiyih, 1/23)

Hz. İsa ile ilgili örneklerin yanında Hz. Peygamber'in de beşik çocuğu iken başından geçen mucizeler silsilesine edebî metinlerde rastlanmaktadır. Zira Hz. Muhammed'e de doğumundan önce, doğduğu sırada ve doğumundan sonraki safhalarda bir dizi mucize verilmiştir (bkz.: Ata, 1997: C. I, s. 257-270). Bu silsiledeki bazı mucizelerde beşiğin mucizevi bir bağlam kazandığı görülebilir Mesela Süleyman Çelebi (15. yy.), *Vesiletü'n-Necât*'ta, "ayın gökten inip Hz. Peygamber'in beşiğini salladığını ve buna zengin fakir herkesin tamk olduğunu" ifade eder.³ Beyitteki beşik, gerçekleşen mucizenin nesnesi konumundadır. Beşik çocuğu ise Hz. Peygamber'dir:

"Beşiğin uğridi gökden indi ay

Gözleriyle gördiler yoksul u bay" (Süleyman Çelebi. *Vesiletü'n-Necât*, b. 324)

Çakerî (15. yy.), Za'îfi (16. yy.) ve Süleyman Çelebi (15. yy.)'nin beyitlerinin mucize kaynaklı tasvirlerden oluştuğu ve beyitlerde gerçek bir beşik çocuğundan -Hz. İsa ile Hz. Muhammed- bahsedildiği görülmektedir. Bu noktada bir peygamber mucizesi olmadığı hâlde normal şartlarda gerçekleşmeyecek bir fiilin mucizevi biçimde gerçekleşmesi kurgusunu işleyen Şeref Hanım'ın aşağıdaki beyti de zikredilmelidir. Şeref Hanım (19. yy.),

³ *Siyer-i Nebî*'den alınan ve Hz. Muhammed'in "beşik çocuğu" olarak tasvir edildiği minyatürlerde bu bahislere dair tafsilat bulunmaktadır (bkz. And, 2020: s. 122, 126,128).

“Kim ider âh ciger-gûşe-i Peygamber’e kasd

Ta’n iderse yeri varsa ki beşikde sibyan” (Şeref Hanım Divanı, k. 18/15)

ifadeleriyle Hz. Peygamber’in ‘ciger-gûşesi’ Hz. Hüseyin’in Kerbela’da elim bir şekilde şehit edilmesine telmihte bulunmuştur. Şair, “*Ona kim kastederse beşikteki sibyan bile onu ayıplasa yeridir.*” diyerek beşik çocuğu için mümkün olmayan konuşma ve ayıplama fiillerine vurgu yapmaktadır. Çünkü “*Hz. Hüseyin, Resûlullah’ın sevgili torunu, emaneti ve reyhânesi (çiçek demeti) denilerek (...) daima sevilmiş, sayılmış ve adları çocuklara verilen en yaygın isimler arasında yer almıştır*” (Fığlalı, 1998: C. XVIII, s. 521). Beyitte Hz. Peygamber’in bu kadar değer verdiği torununun şehit edilmesi hadisesinin kınanması için bir beşik çocuğu tasavvuru ortaya konulmuştur. Fakat beşik çocuğunun fiziken ve ruhen bir irade ortaya koyması mümkün olmadığı gibi konuşması da mümkün değildir. Beyte göre beşik çocuğunun dahi bu kötü cürete tepki olarak dile gelmesi tasviri, bu kötü fiilin vehametini tescillenme ve şairin bu husustaki haklılık iddiasına bir şahit gösterme gayesiyle açıklanabilir.

Bu tasvirin yanında Şeref Hanım’ın çağdaşı Antepli Aynî (19. yy.)’nin *Târih-i Vilâdet-i Sâliha Sultân* adlı manzumesinde “*Allah, o sema makamlı sultana beşiğini gece ve gündüz güneş ve ay’ın salladığı bir kız vermiştir.*” denilmekte ve Saliha Sultan’ın doğumu bu şekilde âleme müjdelemektedir” (Zehir, 2017: s. 43):

“Viridi Hak bir duhter ol sultân-ı gerdûn-câha kim

Rûz u şeb gehvâresin tahrîk ider hurşid ü mâh” (Antepli Aynî Divanı, t. 398)

Antepli Aynî (19. yy.)’nin bu beytinde gerçek bir çocuktan bahsedilse de “ay ve güneşin beşiği sallaması” imgesi beyte mucizevi bir bağlam kazandırmıştır. Zira *Vesiletü’-Necât*’ta Hz. Peygamber’in beşiğinin “gökten inen ay tarafından sallanması” tasviri (b. 324), bu beyitte “güneş ve ayın Saliha Sultan’ın beşiğini sallaması” tasviriyile benzerlik göstermektedir ve beşik ile ilgili 15. yüzyıla ait bir hayalin 19. yüzyılda benzeri bir üslupla kullanılması kayda değer bir veridir. Her iki beyitte de tercih edilen mübalağa kullanımı beyitlerde mucizevi bir bağlamın oluşmasını sağlamıştır.

3. Âşık ve Gönül/Can/Ruh Kavramları Bağlamında “Beşik” ve “Beşik Çocuğu”

Beşik çocuğunun klasik şiirde gerçek kişiler dışında bir tip olan âşığa benzetildiği görülmektedir. Zira âşığın hâli beşikte yatan çocuğa; acziyeti, taşkınlığı, ağlaması, huzursuzluğu vb. hususiyetler bakımından benzemektedir. Şairler de klasik şiirde âşık dilinden yazdıkları şiirlerde mübalağa kullanarak âşığın aşkı özelliklerini yüceltmeye çalışmışlardır. Bu tutum, bir yönüyle âşığın penceresinden yazdığı şiirlerle şairin kendi sanatını yüceltme yöntemidir. Nitekim âşık olmak, mest olmak, dertli ve cefa çeken bir durumda olmak şairin klasik şiir geleneği dairesinde sunduğu tasvirlerdir. Bu nedenle âşık nezdinde şairin gıdası üzüntüdür (Pala, 2004: s. 37). Bu durumu örneklendiren Beyanî (17. yy.) kendisini aşk şarabıyla anadan doğma bir sarhoşa, şarabı da ezelden beri beşiğini sallayan bir dadiya benzetmektedir. Beyitteki beşik çocuğu âşık, yani şairdir:

“Bâde-i ‘aşk-ıla mestâne-i mâder-zâdam

Duhter-i rez ezeli dâye-i gehvâremdür” (Beyânî Divanı, g. 262/3)

Beşik çocuğunun âşığa benzerliğini işleyen diğer bir beyit ise Esrar Dede (18. yy.)’ye aittir. Şüphesiz âşık ve çocuk kavramlarının birbirine olan benzerliğinin temel noktası ikisinin de söz dinlemez ve ıstıraplı bir hâl içinde oluşlarıdır. Zira klasik şiir geleneğinde âşık, sürekli devam eden bu ıstıraplı hikâyenin kahramanı olmaya mahkumdur. Şiir geleneği ona bu kıyafeti giydirmiştir. O dertleri zevk edinmiştir (Kurnaz, 2011: s. 62). Bu sebeple âşığın da beşik çocuğu gibi -ona sıkıntı veren aşk ıstırabının tesiriyle- huzuru ve rahatı yoktur. O, daha beşikteyken ıstırap çekme serüveni başlamış, mektebe gittiğinde ise gam çekmede mahir olmuştur.

“Gehvârede âsâyış vermedi baña ‘aşkıñ

Mektebde iken etdim gam defterini ezber” (Esrar Dede Divanı, g. 65/12)

Beyânî (17. yy.)’nin yukarıdaki beyti (g. 262/3) ve Esrar Dede (18. yy.)’nin bu beyti (g. 65/12) bağlamında müşterek bir değerlendirmeye gidildiğinde âşığın; gamlı, kendinden geçmiş ve avutulması güç bir çocuk gibi tasvir edildiği görülmektedir. Nitekim gerçek hayatta da beşik çocuğunun avutulması, uyutulması, huzur ve sükunetinin sağlanması zordur. Gelibolulu Âlî (16. yy.), bebeklerin bahsi edilen bu hâllerini gözler önüne serer. Çünkü bebekler özellikle geceye çok ağlar ve huzursuz olurlar. Bu vakitte dâyelerini (sütanne/bakıcı) de yanlarında ararlar. Dâyeler de beşik çocuğunun isteğine kayıtsız kalmaz ve geceler boyu uykusuz kalırlar. Beyitte dâyelerin sabaha kadar beşiğe yaslanıp durdukları tasvir edilmektedir (Demirok, 2022: s. 241):

“Dahi sen tıflken va’ llâhi kucmak ârzûsından

Efendim dâyeler var subha dek gehvâre yasanmış” (Gelibolulu Âlî Divanı, g. 609/3)

Gelibolulu Âlî (16. yy.)’nin bu beytinde gerçek bir beşik çocuğu tasviri vardır. Fakat klasik şiirde beşik çocuğunun sıklıkla âşığa işaret edilerek “gönül” yahut “can” gibi soyut kavramlara da benzetildiği görülmektedir. Çünkü sevgili ve âşık münasebetinden bahseden şiirlerde genellikle gönülden kasıt âşığın kendisidir. Bu çerçevede Hayretî (16. yy.), âşığın gönlünü eziyet beşiğinde ve sevgiliye muhtaç hâlde ağlayan bir çocuğa benzetmektedir. Beyitte beşikteki çocuğun ağlamasıyla âşığın feryâdının da birbirine denk tutulduğu görülmektedir. Bu örnekle gönül çocuğu; teskin edilmemiş, söz dinlemeyen, avutulması zor özellikleriyle âşığın sevgili karşısındaki çaresiz hâlini yansıtmaktadır:

“Mehd-i mihnetde bu gönlüm tıflın avutmag için

Cân u dil eğlencesi cânânım anar aqlaram” (Hayretî Divanı, g. 303/2)

Can da gönül gibi insan bedeniyle iç-dış ilişkisi olan soyut bir varlıktır ve ruhun diğer adıdır. (*Güncel Türkçe Sözlük*: e.t. 17. 12. 2023). Zira can/ruh bedene konulmadan evvel bir âlemi vardır. Bu âleme bezm-i Elest denilmektedir. Bezm-i Elest, insanlar yeryüzünde yaratılmadan evvel Allah’la insan ruhları arasında ezelde gerçekleşen bir ahitleşme toplantısıdır (Uludağ, 2005: s. 75). Hayâlî (16. yy.) bu bağlamı kullanarak can’ı, bir beşik

çocuğuna benzettiği beytinde, bezm-i Elest'e telmihte bulunmaktadır. O, ezelde gerçekleşen bu toplantıyı milat kabul ederek kendi âşıklığı üzerine bir iddiada bulunur ve “*Can daha ten beşiğinde belenmeden önce yani ezelden beri âşik olduğunu*” söyler. Beyitte ten bir beşik, can ise bir beşik çocuğu olarak tasvir edilmektedir:

“Rûz-ı ezelde hâk-i vücûdum elenmeden

Cân tıflı dahi ten beşiğinde belenmeden

Ser-geşten idi zerre gibi can ile gönül

Mihr ile meh bu dâ'irelerde dolanmadan (...)

Hayâlî (16. yy.)'nin “can”ın çocuğa benzetilmesi tasvirini Nev'î-zâde Atâyî (17. yy.) bir yüzyıl sonra şiirinde kullanmıştır. Atâyî, dalgalı denizdeki gemiyle beşik arasında benzerlik kurar. Benzetme yönü geminin dalgaların etkisiyle beşik gibi sallanmasıdır. Gemi ve beşik arasındaki şekli benzerlikle de ilişkili olan bu hayalde beşik çocuğu, can çocuğu olarak tasvir edilmektedir:

“Tıfl-ı câna oldı keştî bahr-i pür-emvâcda

Bir ‘aceb gehvâre kim salınduğınca gitdi hâb” (Nev'î-zâde Atâyî, g. 10/3)

Can yahut gönlün beşikteki bir çocuk olarak tasvir edilmesi Nedim (18. yy.)'in şiirinde de yer bulmuştur. Şair,

“Nedim çâre ne âsâyiş-i dil oldu rehîn

Misâl-i gûdek-i gehvâre ıztırâb içre” (Nedim Divanı, g. 133/7)

ifadeleriyle kendi gönlünü beşik çocuğuna benzetir. Onun gönlü, âşıkların gönlünün bir sembolüdür. Şairin çocuk ve gönül kavramlarını harmanlayarak ortaya koyduğu beyitte benzetme yönü küçük bir çocuğun içinde bulunduğu hâldir. Zira çocuk, aciziyetinden ötürü nasıl derdini dile getiremezse gönül de yaşadığı ıstırabı dile getiremez (Serdaroğlu, 1994: s. 92). Beyte göre beşik çocuğunun kontrolsüz ve avutulması zor bir varlık olarak tasviri, gönlün beşik çocuğuna benzetilmesinin temel nedenidir.

Muvakkizâde Pertev (18. yy.)'in beytinde de gönül-çocuk ilgisi kurulmaktadır. Beşiğin sallanması ve çocuğun uyumaması arasında kurulan bu ilişki soyut bir bağlam kazanarak gönül çocuğunun uyumaması tasviriyle işlenmektedir. Zira viran köşklerin sakinleri korktukları için uyuyamazlar. Gönül de dert ve kederden ötürü bir virane gibidir. Bu nedenle gönül çocuğunun da burada uyuyamaması tabii bir neticedir:

“Deme tıfl-ı dile gehvâresi cünbân uyumaz

Havf eder sâkin-i kâşâne-i vîrân uyumaz” (Muvakkiz-zâde Pertev Divanı, g. 100/1)

Gönül, bütün duyguların yaşandığı yerdir. Dur durak bilmezliği ve insanın hislerinin sınır tanımazlığının bir temsili oluşu onun küçük bir çocuk olarak tasvir edilmesinin temel sebebidir. Zira bir döneme kadar farklı fiziksel ve ruhi ihtiyaçlarını karşılayamayan ve

ihtiyacını dile getiremeyen beşik çocuğu kimi zaman avutulmaz ve kontrol edilemezdir. Bu bağlama göre Hasan Hilmi (19. yy.), beytinde gönlü beden beşiğinde avutulmayı bekleyen bir çocuğa benzetir. Anne de bebeğini avutmak ve onun açlığını teskin etmek için ona sütünü vermektedir. Bu, anne yönünden bir merhamet, sevgi ve bağıştır. Buna binaen beyitte Hz. Peygamber, merhameti sonsuz bir anne vasfıyla tasvir edilmektedir. O, teşne bir bebeğe benzetilen gönül çocuğuna sükunet ve mutmainlik verecek menbadır. Çünkü bebeğin serpilip büyümesi için süt ve azığa ihtiyaç duyması gibi ruh da manevi bir azığa ihtiyaç duymaktadır. Beyte göre bu gıda Hz. Peygamber, vücut bir beşik, gönül ise o beşikteki çocuktur. Bu çerçevede beşik ile vücut arasında benzerlik ilgisi kurulmuş, beşik çocuğu “gönül”e benzetilerek tasvir edilmiştir. Beyitte Hz. Muhammed’in yetim oluşu ve masumiyetine dair bir bağlama da gönderme yapılmaktadır:

“Gönül mehd-i vücûdumda gıdâsız bir yetim ma’sûm

Tükenmez südlü deryâsın ki süd vir yâ Resûla’llâh” (Hasan Hilmi Divanı, k. 13/2)

Bu örnekler neticesinde Beyânî (17. yy.) ve Esrar Dede (18. yy)’nin “âşığı”; Hayretî (16. yy.), Nedim (18. yy.), Muvakkit-zâde Pertev (18. yy.), Hasan Hilmi (19. yy.)’nin “gönlü”; Hayâlî (16. yy.) ve Nev’î-zâde Atâyî (17. yy.)’nin de “can” kavramını beyitlerinde beşik çocuğu benzerliğiyle işledikleri tespit edilmiştir.

4. Sevgili ve Sevgiliye Ait Unsurlar Bağlamında “Beşik” ve “Beşik Çocuğu”

Âşık, gönül ve can benzerliklerinin yanında beşik çocuğu sevgiliye de benzetilmiştir. Nitekim aşk merkezine oturtulan dünya görüşü, beşiği sevgili-âşık münasebetinde kullanılan bir benzetme unsuru hâline getirmiştir. Zira yürümeyi yeni öğrenmeye başlayan çocukların el, kol ve ayak uyumu istenilen seviyede değildir. Onlar bu ilk zamanlarda yalpalayarak yürümektedirler. Klasik şiirde sevgilinin salınarak yürümesi onun naz ve işvesine delalet eder. Bu hareketten ötürü âşıkların can paralandığı ve aralarında kargaşa çıktığı da meşhur bir hikâyedir. Şair Bâkî (16. yy.), bu bağlamdan istifade ederek beşik çocuğunun sallanarak yürümesi ile sevgilinin alımlı alımlı salınması arasında benzerlik kurmuştur. Beyitte dilberlik vasfının doğuştan gelen bir özellik oluşuna da dikkat çekilmektedir:

“Dil-ber beşikden öğrenür oldı salınmağı

Her tıfl-ı nâ-reside hırâmân olup gezer” (Bâkî Divanı, g. 138/4).

Sevgiliye ilgili bir diğer tasvir ise Azmizâde Hâletî (17. yy.)’ye aittir. Hâletî,

“Yâr-i nev-resdür dahı cevri eylemek bilmez dime

Şimdi mehdinden çıkan etfâl hep fettân çıkar” (Azmizâde Hâletî Divanı, g. 268/6).

diyerek karakter yahut davranışa özgü mahareti olma bahsini beşik çocuğu bağlamında örneklendirmektedir. Beşikteki çocuktan kötülük umulmaz fakat bu vakitlerde beşiğinden çıkan çocuklar fettandır diyerek sevgiliyi işaret eder. Sevgilinin salınarak yürümesi bahsinde de ifade edildiği üzere işve ve nazı doğuştan olan sevgilinin âşığına cevretmeyi

daha bebekliğinden itibaren bildiğı savunulur. Zira klasik edebiyatta sevgiliye biçilen nitelik bu yönde şekillenmiştir. Neticede Bâkî (16. yy.) ve Azmizâde Hâletî (17. yy.)’nin bu beyitlerinde sevgilinin meşhur iki özelliğı -salınması ve fettan oluşu- bir beşik çocuğu tasviriyile işlenmiştir.

Beşik çocuğıyla ilgili benzetmelerden bir diğeri ise göz ve gözbebeğı bağlamında şekillenmektedir. Çünkü sevgili, âşık için gözbebeğı kadar kıymetlidir. Bu yönüyle âşık, her an ona bu ihtimamla yaklaşmak ve onun göz ve gönlündeki hayalini korumak ister. Bu çerçevede Emrî (16. yy.) beytinde gözü beşiğe; gözbebeğini de beşik çocuğuna benzetmiştir. Gözün güller ile süslenmesi, bebeğı avutmak ve uyutmak için süslenen beşiğe atıfla kan oturmuş gözün bir delilidir⁴:

“Dide gehvâresini güller ile zeyn itdüm

Mesken olaldan anuñ tıfl-ı habes-zâdesine” (Emrî Divanı, g. 463/4)

Şihâbî (19. yy.) de benzeri bir tasvir ortaya koymaktadır. Şair,

“Gönülde ey hayâl-i dilber bir nazar gitmese

Gözüm gehvâresinde hâsıl olmuş bir bebeksın sen” (Şihâbî Divanı, g. 231/2)

diyerek âşık ve sevgili münasebetinde âşığın kayıtsız ve her an sevgiliye beslediğı aşkı işlemektedir. Çünkü “âşık sevgiliyle asla bir araya gelemes. Onunla olan beraberliğı daima hayalidir” (Pala, 2004: s. 37). Bu nedenle âşığın kalindeki sevgi ve gözündeki hayal ancak sevgiliye aittir. Şihâbî (19. yy.) de sevgilinin hayalini kastederek onu gözbebeğı olarak nitelendirir ve onun bir an bile gözünden ayrılmasını istemez. Beyitte sevgili ve gözbebeğı ilişkisi neticesinde sevgili(nin hayali) bir beşik çocuğuna benzetilmektedir. Gözün beşiğe şeklen benzemesi de bu hayalin ortaya çıkmasında bir etkidir.

5. Dünya ve Felek Bağlamında “Beşik” ve “Beşik Çocuğu”

Dünya, evrenin bir parçasıdır. Yuvarlak görünümü, dönen hareketli yapısı, mahlukatı üzerinde taşınması ve etrafının gök katmanlarıyla çevrili oluşu gibi özellikleri sebebiyle çocukların yatırıldığı beşiklerle benzeşen niteliklere sahiptir. Nitekim yeryüzünün bir tanımlayıcısı olan “beşik” adına *Kurân-ı Kerim*’de de rastlanmaktadır. *Kurân-ı Kerim Meâli* (2012)’ye göre Zuhuruf/10 ve Tâhâ/53’te şöyle buyrulur:

“O, yeryüzünü size beşik yapan ve gideceğiniz yere ulaşasınız diye sizin için orada yollar var edendir” (KKM: Zuhuruf/10).

⁴ Bu bahisle ilgili olarak Nev’î, Revânî ve Zâtî’nin aşağıdaki beyitleri zikredilebilir: “Ola bâzîçe diyü mehdine bir tıfl-ı ra’nânun/Serâpâ rişte-i cismüme dizdüm halka-i dâğı” (Nev’î Divanı, G 510/4); “Takılpudur yine gehvâresine boncuklar/Oldı san mâh-ı cihân-tâba mukârin ülker” (Revânî Divanı, k. 6/8); “Asup gehvâresine kılmagiçün aña eglence/Felekden bir nice gevher getürdi bir yire Ülker” (Zâtî Divanı, k. 38/16).

"Rabbim, yeryüzünü size beşik yapan, orada size yollar açan ve size gökten yağmur indirendir. Böylece onunla sizin için yerden türlü türlü bitkileri çift çift çıkardık." (KKM: Tâhâ/53).

Bu ayetlere göre yeryüzü büyük bir beşiktir; burada Yaratıcı tarafından bahşedilen hayat, bereket ve fırsatlar vardır. *Kurân*'da yeryüzünün beşik olarak tanımlandığı bu ayetler, edebî metinlerde oluşan benzer tasavvurlara zemin hazırlamıştır. Bu, esasında insanın dünyadaki sergüzeştisiyle ilgilidir. Bu nedenle "beşik" ve "beşik çocuğu" arasındaki münasebeti "yeryüzü" ve "insanlık" arasında kurmak da mümkündür. Çünkü beşik çocuğu; acizyeti, çaresizliğiyle ne şair ne de çocuktur, bundan kasıt insanogludur. Beşikse koruyan, sığınlan bir unsur olurken onun süsü de dert yahut gamla bir arada -iyi ile kötü iç içe- tasvir edilir. Bu, aslında dünya hayatının temel gerçeğidir (Yıldırım, 2006: s. 202-203). Bu bağlamı kullanan Antakyalı Münif (18. yy.) kendi nezdinde insanlığın bir beşik çocuğuna benzetilmesi tasvirini şöyle işler:

"Tıft-ı gehvâre-zîb-i derd ü gamem

Hâb-ı ârânum ıztrâb iledür" (Antakyalı Münif Divanı, g. 21/5)

Bursalı Rahmî (16. yy.) de "Ay, dâye; dünyanın sandukası beşik olsa yılların kadını senin gibi nurlu bir çocuk doğuramaz." diyerek dünya sandukasını bir beşik olarak tasavvur eder:

"Senün gibi togurmaz tıfl-ı nûrânî zen-i eyyâm

Kamer dâye olup sandûka-i çarh olsa gehvâre" (Bursalı Rahmî Divanı, g. 206/4)

Gelibolulu Âlî (16. yy.) de Bursalı Rahmî (16. yy.) gibi dünyayı bir beşik olarak tasavvur edenlerdendir. Beyitte dünyanın büyük bir su kütesinden meydana gelişiyle çekilen üzüntüden ötürü dökülen gözyaşının sel oluşu arasında ilişki kurulmaktadır. Beyitte selin hoyrat bir su hareketi olması bağlamı kullanılarak dünya bir beşiğe, gönül ise selde başı dönmüş bir beşik çocuğuna benzetilmiştir:

"Tıfl-ı dil gehvâre-i gerdûn ile ser-geştedür

Eşk seyl-âbıyla vîrân olalı âbâdumuz" (Gelibolulu Âlî Divanı, g. 517/4)

Beşik, içtimai hayat bağlamında çocuğun uyutulmasında kullanılan bir eşya iken tüm insanlık tahayyül edildiğinde yeryüzü yahut dünya olmuştur. Nitekim ikisi de sallanmakta, içindeki varlığı çevrelemekte ve can taşımaktadır. Bu nedenle bir doğum hadisesini tasvir eden tarihlerde "dünya beşiği" tasvirine de yer verilmektedir. *Fatin Tezkiresi*'nden alınan *Târih-i Milâd* başlıklı tarih düşürmede Nebihe Hanım'ın beşiğine konulması (doğumu) bahsinin bu şekilde bir "dünya beşiği" tasavvuruyla ifade edildiği görülmektedir:

"Virdi İbrâhim Bahâ gülzâr-ı dehre bû-yı fer

İtdi sulb-i Mustafa'dan Fâtıma kevne vürüd

Recebde mîr İbrâhim geldi gülşen-i kevne

Kondu gehvâre-i dünyâya Nebihe Hânım" (Fatin Tezkiresi, Çiftçi, 2017: s. 94)

Bursalı Rahmî (16. yy.), Gelibolulu Âlî (16. yy.) divanları ve Fatin Tezkiresi (18. yy.)’nden alınan örneklerde beşiğin gerek gerçek gerekse kazandığı soyut bağlarla “hareketli bir yerin içindeki insan” kavramıyla ön plana çıktığı söylenebilir.

Bu bilgi nezaretinde dünya ve beşik arasında kurulan benzerlik dışında *Kitâbu Evsâfi Mesâcidi’ş-Şerîfe*’den alınan aşağıdaki beyitte beşiğe yüz sürme ve yatmanın duyulan saygının bir göstergesi olduğu anlaşılmaktadır. Ahmed Fakih (15. yy.)’in bu açıklamayı örneklendirdiği beytinde beşik, bir makam hüviyeti kazanmıştır. Hz. İsa’nın Kudüs dolaylarındaki Beytulahem şehrinde doğmuş olması da bu bağlamı desteklemektedir (Harman, 2000: s. 466). Beyitte tasvir edilen beşik çocuğu Hz. İsa’dır:

“Vardum ‘İsâ beşigine yüzüm sürdüm işigine

Girdüm yatdum beşigine Kuds-i mübârekdedür” (Ahmed Fakih. *Kitâbu Evsâfi Mesâcidi’ş-Şerîfe*, b. 373)

Dünyanın yanı sıra felek de bir beşiğe benzetilmektedir. Mesela Hayâlî (16. yy.)’ye göre felek, sıbyan beşiği; yeni ay da dün doğan oğlandır. Beyitteki tasavvura göre gökyüzü ayın beşiğidir; dünyanın hareketiyle de ay doğmakta ve batmaktadır. Ayın varoluş sebebiyse dünyadır. Beyitteki doğmak filli hem ayın yükselmesi hem de bir çocuğun doğması bağlamında kullanılmıştır. Beyitte dünya, beşik; yeni ay ise beşik çocuğudur:

“Felek gehvâre-i sıbyâna benzer

Meh-i nev dün doğan oğlana benzer (Hayâlî Bey Divanı, k. 18/1)

Hayâlî’nin çağdaşı Nev’î (16. yy.) de “*Ey felek, düşmanımı uyutmada sıbyan beşiği olup yıldızların gözü gibi uykusuzmuşsun.*” diyerek bahsi geçen bu felek ve beşik benzerliğini ortaya koymaktadır. Beyitte beşik çocuğu, “hasım”dır:

“Hasım uyutmada gehvâre-i sıbyân olup

Dîde-i encüm gibi bîdâr imişsin ey felek” (Nev’î Divanı, Msmt.1/38)

Devam eden yüzyılda da bu benzetmenin tanığı bulunmaktadır. Seyyid Vehbî (18. yy.) beytinde “*Feleğin dönüşü gece ve gündüz gözüne uyku getirirken bahtımın çocuğuna bir beşik değil de nedir?*” diyerek baht ile beşik çocuğu arasında benzerlik kurar. Beyte göre baht çocuğu, beşik çocuğunu temsil etmektedir ve bu şekilde dünyanın dönüşü ve kader arasında bir ilişki kurulmaktadır:

“Rûz u şeb çeşmine hâb-âver iken cünbiş-i çarh

Kûdek-i bahtuma gehvâre degüldür de nedir” (Seyyid Vehbî Divanı, g. 76/4)

Bebeklerin ekseriyeti beşik, kucak yahut ayakta sallanmayı talep eder. Bu onların uykuya dalmasını kolaylaştıran bir eylemdir. Beşiğince en önemli özelliği şüphesiz sallanmasıdır. Bu özelliği dolayısıyla çocukların uykuya dalmasında bir yardımcıdır. Bu çerçevede Gelibolulu Âlî (16. yy.) beytinde bu bağlamdan hareketle feleği hareketin kaynağı olarak kurgulamış ve büyük bir beşik olarak tasavvur etmiştir. Beyitte bahsi edilen beşik çocuğu ise “can”dır:

“Felegün lerzesidür câni iden hâb-âlûd

Uyumaz olmasa gehvâresi tıflun lerzan” (Gelibolulu Âli Divanı, g. 986/3)

Gelibolulu Âli (16. yy.)’nin aşağıdaki beytinde ise felek, gece gündüz ağlayan oğlan çocuğuna benzetilmektedir. Feleğin ağlamasından maksat muhtemel ki yağmurun yağmasıdır. Fakat bu yağmurun sürekli oluşu ve beşiği sallaması hayali, beraberinde şiddetli bir fırtına yahut kasırga gücünün dünyayı sallaması tasavvuruna dayanmaktadır. Beyitte geçen dâye-i sarsardan kasıt kasırgadır ve o, bir dâye gibi tasvir edilmektedir. Felek ise beşiği sallanan ve ağlayan bir oğlan çocuğuna benzetilmiştir:

“Dâye-i sarsar anuçün ırgalar gehvâreni

Rûz u şeb giryân olan oglana döndün ey felek” (Gelibolulu Âli Divanı, g. 738/4)

Doğumdan sonraki aşamada insan yaşamaya başladığı an ölüme de yaklaşmaktadır. Bu nedenle kutsi kaynaklardaki bilgiye göre dünyanın büyük bir beşik olması tasavvuruyla⁵ beşik çocuğunun yatırıldığı beşik arasında benzerlik kurulmaktadır. Hayretî (16. yy.) aşağıdaki beytinde yaşlı dünyanın annesi tabiriyle dünyayı kasteder. Beşik çocuğu ise dünyada yaşayan insanoğludur. Bu nedenle beşiğe konulan çocuk ile mezara konulan ölü kavramları arasında kurulan ilgi doğumla başlayan beşik serüveninin, insanı kuşatan büyük dünya beşiğindeki son merhalesine işaret eder. Beyitte mezar, beşiğe; süt içen çocuk ise insanoğluna benzetilmektedir:

“Mehd-i lahde koyıyardur mâder-i dehr-i ‘acûz

Ger cüvân-ı şîr-gîr ol ger sabi-i şîr-hâr” (Hayretî Divanı, k. 9/47)

6. Tabiat ve Tabiat Unsurları (Gonca, Bülbül, Sedef) Bağlamında “Beşik” ve “Beşik Çocuğu”

Dünya ve gökyüzü bağlamındaki tasvirler dışında tabiat ve tabiata ait unsurlar da “beşik” ve “beşik çocuğu”na benzetilmiştir. Bu konuda öncelikle Bâkî (16. yy.), Mesîhî (16. yy.), Şeyhülislam Yahya (17. yy.) ve Lebib (18. yy.)’in beyitlerinde rastlanan “gonca” ve “beşik çocuğu” benzetmesine dikkat çekmek gerekmektedir. Gonca, bilhassa gülün açılmamış için kullanılan bir addır (Devellioğlu, 2016: s. 336). Bu yönüyle gonca, gülün daha gelişmemiş ve küçük hâline işaret eder. Bu ilgiyi kuran Bâkî (16. yy.), beytinde gül bahçesini bir beşik olarak tasavvur eder. Beyitte geçen “beşik”, “anne”, “çocuk” ve “pistan” gibi kavramlarla tenasüp kurulmuştur. Bahar temasıyla yazılan beyitte gül bahçesinde yetişen goncalar birer beşik çocuğu gibi tasvir edilmiştir. Nitekim bahar bulutları, bol yağın yağmurun başlıca sebebidir. Bu nedenle bahçeler baharda çiçek açar. Ayrıca beyitte bulutların bir bahçeyi yağmuruyla sulaması ve hatta onu besleyerek büyümesini sağlaması bir annenin çocuğunu sütüyle beslemesi benzerliğiyle işlenmektedir:

“Mehd-i güzlâr üzre geldi dâye-i ebr-i bahâr

Tıfl-ı gonca agzın açdı meyl-i pistân eyledi” (Bâkî Divanı, k. 7/4)

⁵ İlgili ayetler için bkz.: KKM: Zuhur/10 ve Tâhâ/53.

Bâkî (16. yy.)’yle aynı yüzyılda yaşayan Mesîhî (16. yy.) de beytinde goncayı beşik çocuğuna benzetmektedir. Beyitteki tasavvura göre beşikteki goncaları sallayan anne de rüzgardır:

“Mehd içinde tıfla benzer nâ-şükûfte goncalar

Kim salar gehvâresini nitekim mâder nesîm” (Mesîhî Divanı, k.10/4)

Bu tasvire Şeyhülislam Yahya (17. yy.)’da da rastlanmaktadır. Şair, “rüzgarın dal beşiğini sallaması hayaliyle” Mesîhî’ye benzer bir tasvir ortaya koyar. Beyitte dal, beşik; gonca ise beşik çocuğuna benzetilmektedir:

“Mehd-i şâh üzre binüp etfâl-i gonca şâd-kâm

Anları tahrikde der-kâr olur båd-ı şimâl” (Şeyhülislam Yahya Divanı, g. 226/4)

Yukarıda verilen örneklerle benzer çizgide Lebîb (18. yy.) de “gül goncalarını küçüklüğü bakımından bir çocuğa benzetir. Gül, goncaların dâyesi; gül yetişen yer onların beşiği; üzerlerine yağın çiy damlaları da süt gibi düşünölmektedir” (Çavdar, 2017: s. 148):

“Goncelerdir bâga tıfl-ı nâzenîn

Mehd gül-bün şîr şebnem dâye gül” (Lebîb Divanı, g. 90/2)

Bu beyit örnekleri ışığında gonca’nın beşik çocuğu olarak tasvir edilmesini işleyen benzetmelerin Bâkî (16. yy.), Mesîhî (16. yy.), Şeyhülislam Yahyâ (17. yy.), Lebîb (18. yy.) tarafından kullanıldığı ve 16 ila 18. yüzyıl aralığında bu benzetmenin kullanımının devam ettiği tespit edilmiştir.

Yusuf ile Züleyha mesnevisinde Hz. Züleyha’nın Hz. Yusuf’tan murat almak isteşisi neticesinde Hz. Yusuf’un gömleği arkadan yırtılmıştır. Bu sebeple suçlanan Hz. Yusuf’un masum olduğunu bir bebek dile gelerek söyler. Mesnevi bu noktada *Kur’an-ı Kerim*’den ayrılır (Dinç, 2014: s. 238). Bu bağlama göre aşğıdaki beyitte Azmizâde Hâletî (17. yy.) bülbülü çimenlik beşiğindeki bir tıfl olarak tasvir etmiştir. Yusuf kıssasına telmihle kurgulanan beyitte gülün açılması ile Hz. Yusuf’un gömleğinin yırtılması arasında da benzerlik kurulmuştur. Bülbül ise Yusuf kıssasında dile gelen beşik çocuğuna benzer bir hüviyete sahiptir:

“Revâdur söylese mehd-i çemende beççe-i bülbül

Gülün pîrâhen-i Yûsuf gibi çâk oldu dâmânı” (Azmizâde Hâletî Divanı, k. 20/13)

Bir yüzyıl sonrasında da bülbülün bir beşik çocuğuna benzetilmesi tasvirine Erbillî Âmâ Yusuf Garibî (18. yy.)’nin beytinde rastlanmaktadır. Garibî, gül yaprağının beşiğe benzetilmesi tasvirini gül ve bülbül münasebetiyle işlemektedir. Çünkü klasik şiirde âşık ile bülbül arasında aşkın fütursuzluğu bağlamında bir ilişki vardır ve bülbül, âşığı temsil eden, feryadı ile meşhur bir figürdür. Beyitte bülbül, avutulmayı bekleyen ve ağlaması sabahlara kadar süren bir beşik çocuğu olarak tasvir edilmektedir. Zira taze gül yaprağı beşiği, bülbüle beşik olmamış yani âşık nazarında vuslat gerçekleşmemiştir:

“Bî-râhat u bî-hâb neden subha dek aglar

Berg-i gül-i ter bülbüle gehvâre degil mi” (Erbilli Âmâ Yusuf Garibî Divanı, g. 281/4)

Revânî (16. yy.)’nin bir beytinde ise sedefin beşik, incinin ise beşik çocuğuna benzetildiği bir örneğe rastlanmıştır. Nitekim beşiğin içinde bir can taşıyarak onu büyütüyor olması beşiğe yüklenen anlamın derinliğini arttırmaktadır. Bu nedenle istiridyenin bir su damlasını içinde tutması, onu koruyup değerli bir inci hâline getirmesi de beşik ve beşik çocuğu ilişkisine işaret etmektedir. Bu, izzet ve şeref göstergesi olduğu kadar emsalini diğerlerine nazaran daha değerli kılacak bir vasıftır:

“Bulsa ol tıfl ile gehvâre nola ‘izz ü şeref

Kadri artar sadefin olsa içi dürr ü güher” (Revânî Divanı, k. 6/5)

7. Şair ve Şiiriyet Bağlamında “Beşik” ve “Beşik Çocuğu”

Beşik ve beşik çocuğu kavramları bağlamında karşılaşılan örneklerin bazıları da şair ve şiiriyete dairedir. Yahya Nazîm (18. yy.) şairlik kabiliyeti ve beşik arasındaki ilişkiyle anlamın ortaya çıkış serüvenini anlatır. Anlam ve Hz. İsa benzerliğinin işlendiği beyitte Hz. İsa’nın bir mucize ile dünyaya gelmesiyle anlamın ortaya çıkışı arasında ilişki kurulmuş ve bu, şairin şairlik kabiliyetindeki mucizevi bir nitelik olarak yorumlanmıştır. Beyitte beşik, şairlik kabiliyeti; beşik çocuğu ise mana Mesih’ine benzetilmektedir:

“Meryem-i fikrim olup hâmile-i feyz-i Hudâ

Dogdı gehvâre-i tab’ımda Mesih-i ma’nâ” (Yahya Nazîm Divanı, k. 3/1).

Antepli Aynî (19. yy.) ise şairlik ve beşik çocukluğu arasında bir bağ kurar ve “kendisi bir beşik çocuğu iken dadısına asrın çocuklarının şiirini kıskandığını söylediğini” iddia eder. Bu tasvir aynı zamanda şairin -yani beşik çocuğunun- doğuştan şiir kabiliyetine sahip olduğunu iddia etme ve kendi şiirini yüceltme gayretidir:

“Ayniyâ ebnâ-yı ‘asrın nazmıma reşk itdigin

Söylemişdim dâye-i ‘irfânıma gehvâreden” (Antepli Aynî Divanı, g. 159/7)

Neticede Yahya Nazîm (18. yy.) ve Antepli Aynî (18. yy.)’nin şair ve şiir kabiliyetiyle ilgili beyitleri mucizevi bir bağlama sahiptir. Bu şekilde Nazîm ve Aynî, kendi kabiliyet yahut şiirlerini mucizevi bir kaynakla ilişkilendirerek bu alanda iyi birer şair olduklarını iddia etmişlerdir.

Tablo 1. ŞAİR VE YÜZYILLARA GÖRE “BEŞİK” VE “BEŞİK ÇOCUĞU” KAVRAMLARININ BİR BENZETME UNSURU OLARAK KULLANIMI					
	15. yy.	16. yy.	17. yy.	18. yy.	19. yy.
Ahmed Fakih	Beşik çocuğu Hz. İsa'dır. (b. 373)				
Antakyalı Münif				Beşik bağlama göre dünya hayatı ; beşik çocuğu ise şair nezdinde insanoğlu 'dur. (g. 21/5)	
Antepli Aynî					Beşik ve beşik çocuğu gerçek manasında kullanılmıştır. (t. 398) Beşik çocuğu şair 'dir. (g. 159/7)
Azmizâde Hâletî			Beşik çocuğu fettan sevgili 'dir. (k.20/13) Beşik, çimenlik ; beşik çocuğu bülbül 'dür. (g. 268/6)		
Bâkî		Beşik çocuğu salınarak yürüyen sevgili 'dir. (g. 138/4) Beşik, gül bahçesi ; beşik çocuğu gonca 'dır. (k. 7/4)			
Beyânî			Beşik çocuğu âşık yani şair 'dir. (g. 262/3)		
Bursalı Rahmî		Beşik, dünya sandukası 'dır. (g. 206/4)			
Çakkerî	Beşik çocuğu Hz. İsa'ya benzetmeyle süsen 'dir. (k. 2/3)				

Emri		Beşik, göz ; beşik çocuğu gözbebeği (sevgili)'dir. (g. 463/4)			
E. A. Y. Garibi				Beşik, taze gül yaprağı ; beşik çocuğu bülbül 'dür. (g. 281/4)	
Esrar Dede				Beşik çocuğu, âşık 'tır. (g. 65/12)	
Gelibolulu Âli		Gerçek bir beşik ve beşik çocuğu dadı kavramıyla birlikte işlenmiştir. (g. 609/3) Beşik dünya , beşik çocuğu gönül 'dür. (g. 517/4) Beşik, felek ; beşik çocuğu can 'dır. (g. 986/3) Beşik çocuğu gece gündüz ağlayan oğlan çocuğuna benzetmeyle felek 'tir. (g. 738/4)			
Hasan Hilmi				Beşik, vücut ; beşik çocuğu gönül 'dür. H. Muhammed de sembolik olarak anne kavramı yerine kullanılmıştır. (k. 13/2)	
Hayâli		Beşik, ten , beşik çocuğu can 'dır. (g. 383/1, 2) Beşik felek ; beşik çocuğu yeni doğan ay 'dir. (k. 18/1)			

Hayretî		Bağlama göre beşik, mezar ; beşik çocuğu insanoğlu 'dür. (k. 9/47) Beşik, mihnet ; beşik çocuğu gönül 'dür. (g. 303/2)			
Kadı Burhaneddin	Aklın büyük ve küçük olması bağlamında beşik çocuğu âşığ(in aklı) ya da şair(in aklı) 'dir. (g. 706/5)				
Lebib				Beşik, gül yetişen yer ; beşik çocuğu ise gonca 'dır. (g. 90/2)	
Mesîhî		Beşik çocuğu açılmamış gonca 'dır. (k. 10/4)			
M. Pertev				Beşik çocuğu gönül 'dür. (g. 100/1)	
Nedim				Beşik çocuğu gönül çocuğu 'dür. (g. 133/7)	
Nevî		Beşik, felek ; beşik çocuğu hasım 'dır. (msmt. 1/38)			
Nevizâde Atâyî			Beşik, gemi ; beşik çocuğu ise can 'dır. (g. 10/3)		
Revânî		Beşik, sadef ; beşik çocuğu ise inci 'dir. (k. 6/5)			
Seyyid Vehbî				Beşik, dünya/felek ; beşik çocuğu baht 'dir. (g. 76/4)	

Süleyman Çelebi	Beşik gerçek manasıyla ve Hz. Muhammed mucizesi bağlamında kullanılmıştır. (b. 324)				
Şeref Hanım					Beşik çocuğu gerçek manada kullanılmıştır. (k. 18/15)
Ş. Yahya			Beşik, dal ; beşik çocuğu ise gonca 'dir. (g. 226/4)		
Şihâbi					Beşik, göz ; beşik çocuğu gözbebeği (sevgilinin hayali)'dir. (g. 231/2)
Yahya Nazım				Beşik, şairlik karakteri/kabiliyeti ; beşik çocuğu ise anlam (Hz. İsa) 'dir. (k. 3/1)	
Zaîfî		Bağlama göre beşik çocuğu, Hz. İsa 'dir. (b. 1/23)			

Sonuç

Bu çalışmada “beşik” ve “beşik çocuğu” kavramlarının birer benzetme unsuru olarak kullanılmasını işleyen şiir örneklerinin derlenmesi sonucunda 30 divan şairinden alınan 43 ayrı şiir örneği kullanılmıştır. Bu örneklerin incelenmesi neticesinde içerik ve döneme ilişkin elde edilen sonuçlar şöyledir:

- *Beşik*; “şekli, sallanması, içinde bir canlı taşınması” gibi temel özellikleriyle *beşik çocuğu* ise “acziyeti, yardıma muhtaç oluşu, beşikte uyuması, süt emmesi, ağlaması, huzursuz olması vb.” gibi hususiyetlerle benzetmelere konu edilmiştir.
- Beşiğin; bir çocuk beşiği olmasının yanında “dünya”, “yeryüzü”, “gökyüzü”, “çimenlik”, “mezar”, “vücut/ten”, “göz”, “gemi”, “gül bahçesi”, “dal”, “sadeğ”, “mihnet”, “şairlik karakteri/kabiliyeti” vb. kavramlara; beşik çocuğunun ise bir bebeği karşılmasının yanında “Hz. İsa”, “Hz. Muhammed”, “insanoğlu”, “âşık”, “bülbul”, “gönül”, “can/ruh”, “yeni doğan ay”, “oğlan çocuğu”, “gözbebeği”

“sevgili” “sevgilinin hayali, “gonca”, “inci”, “baht”, “şair”, ve “mana” gibi unsurlara benzetildiği tespit edilmiştir.

- Şairlerin edebî tercihleri neticesinde soyut bağlamdaki kullanımları olmasına rağmen bu kavramların gerçek anlamları 15 ila 19. yüzyıl boyunca varlığını korumuştur.
- 15. yüzyıl örneklerinde bu kavramların mucizeler bağlamında kullanılması eğilimi dikkat çekmektedir.
- Bu iki kavrama ilişkin en çok tanığa 16. yüzyılda rastlanmıştır. 16. yüzyıldaki örneklerde “beşik” ve “beşik çocuğu” genellikle sembolik yahut soyut bir kavram bağlamıyla kullanılmıştır. Bu nedenle dünya/felek/mezar-insan”, “beden-gönül/can”, “göz-gözbebeği (sevgili)”, “sade-inci”, “gül bahçesi-gonca” irtibatıyla sunulan tasvirler çoğunlukla soyut bir bağlam kazanmıştır.
- 17, 18 ve 19. yüzyıla ait örneklerse 16. yüzyıl örneklerinden belirgin biçimde ayrışmamaktadır. Sadece 16. yüzyıldan sonraki yüzyıllarda eldeki örnekler göre bu iki kavramın “âşık, sevgili, gönül” bağlamındaki kullanım sıklığının artışı dikkat çekmektedir. 18. ve 19. yüzyılda tespit edilen örneklerde ise bu kavramların “şair”, “şiir kabiliyeti” ve “mana” bağlamında edebî tasvirlerle konu edilmesi de kayda değer bir veridir.

Neticede beşiğin “şekli, görevi ve hareket özellikleri”; beşik çocuğunun ise “beşiğin içindeki varlık olması” bakımından klasik Türk şiirindeki benzetmelerde kullanıldığı tespit edilmiştir. Elde edilecek farklı şiir tanıklarıyla şair ve döneme ilişkin yeni tespitlerin elde edilmesi mümkündür.

Kaynaklar

- Ahmed Fakih. *Kitâbu Evsâfi Mesâcidi'ş-Şerîfe*. Mazıoğlu, H. (Haz.) (1974). *Ahmed Fakih, Kitâbu Evsâfi Mesâcidi'ş-Şerîfe*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- And, M. (2020). *Minyatürlerle Osmanlı-İslam mitologyası*, YKY Yayınları, İstanbul.
- Antakyalı Münif Divanı. Küçük, S. (Haz.) (1999). *Münif divanı*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Antepli Aynî Divanı . Arslan, M. (Haz.) (2004). *Antepli Aynî divanı*, Kitabevi Yayınları, İstanbul.
- Ata, A. (Haz.) (1997). *Nasırü'd-Din Bin Burhanü'd-Din Rabguzi, Kısası'l-Enbiya (peygamber kıssaları) giriş, metin, tıpkıbasım, C. I*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Atalay, B. (1985). *Divanü Lügati't-Türk tercümesi, C. I, II, III*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Azmizâde Hâletî Divanı. Kaya, B. A. (Haz.) (2017). *Azmizâde Hâletî divanı*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/56159,azmizade-haleti-divanipdf.pdf?0>
- Bâkî Divanı. Küçük, S. (Haz.)(e-kitap-tarihsiz). *Bâkî divanı*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/10596,bakidivanisabahattinkucukpdf.pdf?0> (E. Tarihi: 16.07.2023).
- Beyânî Divanı. Başpınar, F. (Haz.)(2008). *Beyânî divanı (inceleme-metin)*, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Bulut, H. İ. (2020). "Mucize", *TDVİA*, C. XXX, TDV. Yayınları, Ankara.
- Bursalı Rahmî Divanı. Erdoğan, M. (Haz.) (2017). *Bursalı Rahmî ve divanı* , Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara. <https://ekitabim.ktb.gov.tr/kitap/detay/65>, (E. Tarihi: 15.11.2023).
- Clauson, S. G. (1972). *An etymological dictionary of pre-thirteenth-century Turkish*, Oxford.
- Çakerî Divanı. Aynur, H. (Haz.) (1999). *15. yüzyıl şairi Çakerî ve divanı*, Yeni Yayıncılık, İstanbul.
- Çavdar, S. (2017). *Klasik Türk şiirinde anne imgesi*, Yüksek Lisans Tezi, Bartın Üniversitesi, Bartın.
- Demirok, E. (2022). *Gelibolulu Mustafa Âlî divanı'nda sosyal hayata ilişkin unsurlar*, Yüksek Lisans Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Konya.
- Derleme Sözlüğü* (2009). C. II, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.

- Develliöđlu, F. (2016). *Osmanlıca-Türkçe ansiklopedik lügat*, Aydın Kitabevi, Ankara.
- Dinç, B. (2014). Taşlıcalı Yahya'nın Yusuf ile Züleyha adlı mesnevisinin Yusuf suresiyle mukayesesi, *Dođu Esintileri*, 1, 211 – 239.
- Emri Divanı*. Saraç, M. A. Y. (Haz.). (e-kitap-tarihsiz). *Emri divanı*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/10607,emridivanipdf.pdf?0> (E. Tarihi: 19.06.2023).
- Erbilli Âma Yusuf Garibi Divanı*. Tosun, E. (Haz.) (2007). *Erbilli Âma Yusuf Garibi. Efendi divanı (inceleme-metin)*, Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, Sakarya.
- Eren, H. (1999). *Türk dilinin etimolojik sözlüğü*, Bizim Büro Basımevi, Ankara.
- Ergin, M. (Haz.) (2008). *Dede Korkut kitabı-ı (giriş-metin-faksimile)*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Esrar Dede Divanı*. Horata, O. (Haz.) (2019). *Esrar Dede divanı*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara. <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/64058,esrar-dede-divanipdf.pdf?0>, (E. Tarihi: 15.11.2023).
- Eyüboğlu, İ. Z. (1995). *Türk dilinin etimoloji sözlüğü*, Sosyal Yayınları, İstanbul.
- Fatîn Tezkiresi*. Çiftçi, Ö. (Haz.) (2017). *Fatîn tezkiresi (Hâtimetü'l-Eşâr)*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara. <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/55976,fatin-tezkiresi-pdf.pdf?0>, (E. Tarihi: 15.11.2023).
- Fığlalı, E. R. (1998). “Hüseyn”, *TDVİA*, C. XVIII, TDV. Yayınları, İstanbul.
- Gelibolulu Âli Divanı*. Aksoyak, İ. H. (Haz.) (2018). *Gelibolulu Mustafa Âli divanı*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/58695,gelibolulu-mustafa-ali-divanipdf.pdf?0> (E. Tarihi: 15.11.2023).
- Gülensoy, T. (2007). *Türkiye Türkçesindeki Türkçe sözcüklerin köken bilgisi sözlüğü*, C. I, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Güncel Türkçe Sözlük* (Türk Dil Kurumu-Online): <https://sozluk.gov.tr> (E. Tarihi: 13.06.2023).
- Hamşioğlu, Ş. (2020). *Çocuk temalı Türk atasözleri ve deyimleri (derleme ve tahlil)*, Yüksek Lisans Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Konya.
- Harman, Ö. F. (2000). “İsa”, *TDVİA*, C. XXII, TDV. Yayınları, İstanbul.
- Hasan Hilmi Divanı*. Ekici, H. (Haz.) (2010). *Hasan Hilmi Edirnevî divanı*, Yüksek Lisans Tezi, İnönü Üniversitesi, Malatya.
- Hayâlî Bey Divanı*. Tarlan, A. N. (Haz.) (1945). *Hayâlî Bey divanı*, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

- Hayretî Divanı*. Çavuşoğlu, M.; Tanyeri, M. A. (Haz.) (1981). *Hayretî, divan tenkitli basım*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul.
- Kadı Burhaneddin Divanı*, Ergin, M. (Haz.) (1980). *Kadı Burhaneddin divanı*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul.
- Kalaycıoğulları, S. (2016). Roma yazınında emzirme: anne sütünün bebeğin bedensel ve zihinsel gelişimine etkisi, *DTCF Dergisi*, 56 (2), 319-331.
- KKM: Kur'an-ı Kerim Meali*. Altuntaş, H.; Şahin, M. (Haz.) (2011). *Kur'an-ı Kerim meali*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara.
- Koshenova, G. (2014). Kazakistan ve Türkiye'deki ahşap beşiklerin tarihi sanatsal özellikleri, *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 16 (Özel Sayı II): 155-159.
- Kurnaz, C. (2011). *Divan edebiyatı ve Türk kimliği*, Akçağ Yayınları, Ankara.
- Lebib Divanı*. Kurtoglu, O. (2017). *Lebib divanı*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/55756,lebib-divanipdf.pdf?0>, (E. Tarihi: 15.11.2023).
- Levend, A. S. (1984). *Divan edebiyatı-kelimeler ve remizler, mazmunlar ve mefhumlar*, Enderun Kitabevi, İstanbul.
- Mesihî Divanı*. Mengi, M. (Haz.) (2020). *Mesihî divanı*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/74203,mesihi-divanipdf.pdf?0> (E. Tarihi: 12.07.2023).
- Muvakkit-zâde Muhammed Pertev Divanı*. Bektaş, E. (Haz.) (2017). *Muvakkit-zâde Muhammed Pertev divanı*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/55973,pertev-divanipdf.pdf?0>, (E. Tarihi: 13.10.2023).
- Nedim Divanı*. Macit, M. (Haz.) (2017). *Nedim divanı*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/56214,nedim-divanipdf.pdf?0> (E. Tarihi: 15.11.2023).
- Nev'î Divanı*. Tulum, M.; Tanyeri, M. A. (Haz.) (1977). *Nev'î divanı*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları. İstanbul.
- Nev'î-zâde Atâyî Divanı*. Karaköse, S. (2017). *Nev'î-zâde Atâyî divanı*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara. <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/55734,nevi-zade-atayi-divanipdf.pdf?0>, (E. Tarihi: 15.11.2023).
- Pala, İ. (2004). *Ansiklopedik divan şiiri sözlüğü*, Kapı Yayınları, İstanbul.

- Revânî Divanı*. Avşar, Z. (Haz.). *Revânî divanı*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/56143,revani-divanipdf.pdf?0> (E. Tarihi: 28.07.2023).
- Samur, G. (2008). *Anne sütü*, Sağlık Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Serdaroğlu, V. (1994). *Nedim divanı'ndaki soyut kavramlar*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- Seyyid Vehbî Divanı*. Dikmen, H. (1991). *Seyyid Vehbî ve divanının karşılaştırmalı metni*, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Süleyman Çelebi. Vesiletü'n-Necât*, Timurtaş, F. K. (Haz.) (1990). *Süleyman Çelebi, Mevlid (Vesiletü'n-Necât)*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul.
- Şeref Hanım Divanı*. Arslan, M. (Haz.) (2011). *Şeref Hanım divanı*, Kitabevi Yayınları, İstanbul.
- Şeyhülislam Yahya Divanı*. Kavruk, H. (Haz.) (ekitap-tarihsiz). *Şeyhülislam Yahya divanı*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/10655,seyhulislamyahyadivanihasankavrukpdf.pdf?0>, (E. Tarihi: 15.11.2023).
- Şihâbî Divanı*. Yıldız, H. (Haz.) (1999). *Şihâbî divanı ve grameri*, Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya.
- Tuhfe-i Se-Zebân*. Düzenli, M. B. (Haz.). (2015). *Hayret Mehmed Efendi, Tuhfe-i Se-Zebân: inceleme-tenkitli metin-tıpkıbasım- sözlük= Arapça- Farsça- Türkçe manzum lügat*, Erguvan Yayınevi, İstanbul
- Türk Lehçeleri Sözlüğü* (Türk Dil Kurumu-Online): <https://sozluk.gov.tr> (E. Tarihi: 13.06.2023).
- Uludağ, S. (2005). *Tasavvuf terimleri sözlüğü*, Kabalcı Yayınevi, İstanbul.
- Yahya Nazım Divanı*. Çakır, M. S. (Haz.) (2020). *Yahya Nazım divanı*, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Sivas.
- Yıldırım, A. (2006). Antakyalı Münifin benzer iki gazelinin düşündürdükleri, *İlmi Araştırmalar*, 21, 193-205.
- Za'îfî. Kitâb-ı Bostân-ı Nasâyih*. Tokatlı, Ü. (Haz.) (1996). *Pîr Mehmet b. Evrenos b. Nûreddîn Za'îfî, Kitâb-ı Bostân-ı Nasâyih*, Erciyes Üniversitesi Yayınları, Kayseri.
- Zâtî Divanı*. Kurtuğlu, O. (Haz.) (2017). *Zâtî divanı* (gazeller dışındaki şiirler), <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/56164,zati-divanipdf.pdf?0>, (E. Tarihi: 15.11.2023).
- Zehir Macakoğlu, A. (2017). *Antepli Aynî divanı'nda toplumsal hayat*, Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.